

BUDAI KAKAS JÁNOS ÉS TÖRTÉNETI FELJEGYZÉSEI

A Budapesti Történeti Múzeum 1965 végén vásárolta meg a Stoeffler-Pflaumen féle Almanach nova 1504. évi velencei kiadását.¹ Ez a könyv Fővárosunk története kutatói számára is hasznos adalékokat nyújt, ugyanis XVI. század eleji tulajdonosa egy budai polgár, Kakas Mihály fia volt, aki különféle asztrológiai, kronológiai és történeti jegyzetekkel látta el könyvét. A tulajdonos, Kakas János történeti jegyzetei részben családtörténeti jellegűek, részben a könyv nagyrészt kitevő nyomtatott naptárokhoz csatlakozó naplószerű feljegyzések. Egy-két más jellegű történeti adatot is feljegyzett Kakas, ezek azonban nem mindig pontosak. Figyelemreméltók a csillagászati és kronológiai feljegyzések is. Egy részük ugyan a jelek szerint nem Kakas kézírásától származik, bár ez nem dönthető el teljes biztonsággal. Mindenesetre egykorú személy jegyezte fel ezeket is az Almanachba, feltehetően a könyv Kakas előtti vagy utáni birtokosa. Jelen tanulmányunkban — mivel nem vagyunk sem csillagász, sem asztrológus szakemberek — csak a történeti feljegyzéseket közöljük, amelyek egyrészt gazdagítják történeti ismereteinket, másrészt adalékot nyújtanak egy középkori budai értelmiségi életpályájának vizsgálatához.

A kötet és kézirat leírása

A XV. század végén és a XVI. század elején több kiadást ért meg Johann Stoeffler és Jakob Pflaumen öröknaptára², amelynek terjedelmes bevezetése nemcsak gazdag csillagászati és kronológiai elméleti anyagokat tartalmazott, hanem számos csillagászati táblázatot is közölt. A csillagászati bevezetés tulajdonképpen Regiomontanusnak, Mátyás királyunk híres csillagászának János esztergomi érseknek ajánlott egyik munkájának Stoefflerék által kiegészített változata.³ Nem véletlen, hogy a városok táblázatában Budát is feltüntették.⁴ A Múzeum birtokába került kötetet 1504-ben adták ki Velencében, Petrus Liechtensteyn

¹ Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztály, 66. 451. 1. leltári szám.

² Joannes Reger 1499-i ulmi kiadását használta Cuspinianus: *Ankwicz, Hans*: Das Tagebuch Cuspinians. Nach dem Original herausgegeben und mit Erläuterungen versehen. Mitteilungen des Institutes für Österreichische Geschichtsforschung 30 (1909) 280–326.

³ *Szathmáry László*: Az asztrológia, alkémia és misztika Mátyás király udvarában, Mátyás király emlékkönyv, II. k. Bp. é. n. 424–428; 436–438.

⁴ 5. lapon (számozás nincs!): Tabula Regionum Prouinciarum et Oppidorum Insigniorum Europe. (Budán kívül Kassát és Zengget említi Magyarországon.)

i	V	Q	F	1791	Colonia fonsolida	1791	1791
T	8	1792	P	1792	1792	1792	1792
a	II	1793	1793	1793	1793	1793	1793
4	9	1794	K	1794	1794	1794	1794

Imprimis Clarissime ff. v. p. m. Joannem Kalkas d. Kalkas et ff.

Almanach noua

plurimis annis Centuris inferuentia : per
 Joannem Stoefflerinum Justingensem
 et Jacobum Plaumen Almen
 sem accuratissime supputata:
 et toti fere Europe dex-
 trofydere ipartita.

* * * *

Conuenit

* * * *

Cum Priuilegio.

In Altmühl...
 Von Jahr 1470 in München in der
 k. Bibliothek...
 1799...
 Altmühl...

1. Stoeffler-Plaumen-féle Almanach címlapja Kakas János bejegyzéseivel. Titelblatt des Almanachs von Stoeffler-Plaumen mit Einzeichnungen von Johannes Kakas

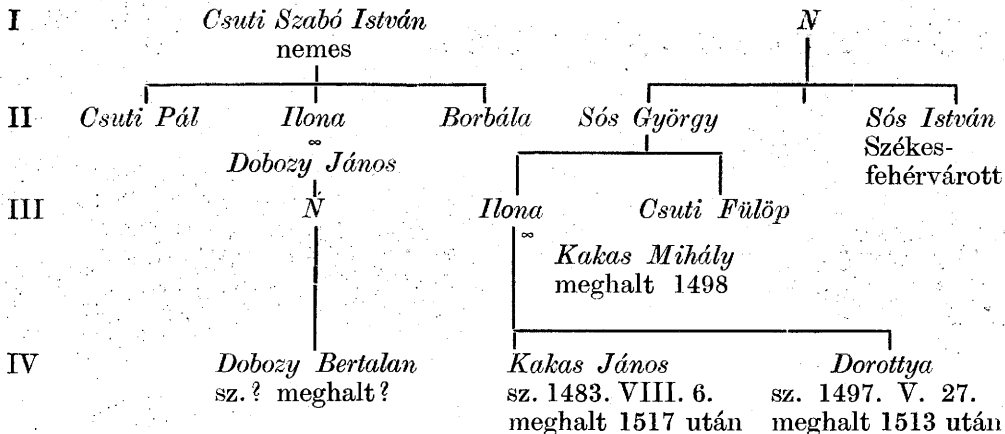

Kakas János élete

Kakas János 1483. augusztus 6-án született. Édesapja, Kakas Mihály budai polgár volt, aki Szlavóniából származott, és 1498. március 4-én halt meg. Édesanyja, Sós Ilona fejérmegyei kismemesi család sarja, aki 1517-ben még életben volt.⁷ Apja családjáról nem sokat ír naplójárunk, azonban annál részletesebben ismerteti az anyai rokonságát. Ez is figyelemre méltó: felsorolja édesanyja anyai nagyanyjának leszármazottait, míg édesanyja apjának csak Székesfehérvárott élő fivérét említi, de szüleit már nem.

Kakas János rokonsága saját feljegyzései alapján

Kakas feltehetően csak azokról a rokonairól emlékezett meg, akikkel szorosabb kapcsolatban állott, atyja szlavóniai atyafiságáról ezért nem szól. Anyai rokonsága a Fejér megyei Al- vagy Felcsutról származhatott. A Budától délre fekvő Csut, vagy talán helyesebben Csót, nem kerülhet szóba. Ez a falu ugyanis földesúri kézen volt, míg a két Fejér megyei Csut valóban kismemesi település, amelynek lakói viszonylag gyakran tűnnek fel az oklevelekben is.⁹ Naplójárunk dedapja ragadványnevének tanúsága szerint falusi iparos lehetett. A Dobozy család tulajdonképpen pilismegyei eredetű, az ottani Felkeszin volt birtokos. Ez a család is a kismességhez tartozott, az egyik ága átszármazott Fejér megyébe is, ahol Dobozy Bertalan 1443-ban szolgabíró volt.¹⁰ Kakas hasonlónevű unokatestvére talán azonos azzal, aki 1543-ban más Fejér megyei nemeseket hűtlennek nevezett.¹¹ Szintén idevalósi kismemes Kakas anyjának családja. A Sarvolyi Sósok az Al- és Felcsuttal szomszédos Sarvolyon voltak birtokosok,¹² azonban

⁷ 1517. szeptember 28: Országos Levéltár Középkori Gyűjtemény (a továbbiakban DL.) 30878.

⁸ Gerevich László: A csuti középkori sírmező, Bud. Rég. 13 (1943) 106. — Mezey László: Csutmonostor alapítástörténete és első oklevelei, Tanulmányok Budapest Múltjából 15 (1963) 17–19.

⁹ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, III. k. Bp. 1897. 324, 366. — Hattyúffy Dezső: Családtörténeti adatok „Fejérvármegye történetében”. Turul 22 (1904) 172. — 1502-ben egy tanúvallatásnál hét alesúti és négy felcsúti nemes hallgatnak ki. A szomszédos Sárolyon (Sarvol) élő nemesek közt pedig Csuthy Pál (Kakas említett rokona?) tesz vallomást. DL. 21130.

¹⁰ Csánki i. m. I. k. Bp. 1890. 17; III. k. 367.

¹¹ Károly János: Fejér vármegye története, II. k. Székesfehérvár 1898. V. o.

¹² Csánki i. m. III. k. 344, 387.

Sós György úgy látszik Csuton élt, hiszen leánya itt született, fia pedig a Csuti nevet vette fel.

Kakas apjának foglalkozásáról, eredeti társadalmi helyzetéről nem maradt ránk adat. A zágrábi püspök szolgálatában 1481-ben két Kakas is állott,¹³ amiből talán lehetne arra következtetni, hogy szintén kisnemesi eredetű lehetett Mihály is. Ebben az esetben lehet, hogy az idősebb Kakas is vagy Thuz Osvát, zágrábi püspök, vagy annak bátyja, Thuz János horvát bán és tárnokmester szolgálatában került Budára. Kétségtelen azonban, hogy Budán polgárjogot szerzett, és bár fia később nemesként teszi le a doktori vizsgát Padovában¹⁴, valami polgári foglalkozást űzhetett. Ha nem is tartozott a budai patriciátushoz, tekintélyes polgárnak kellett lennie, hiszen kőházában, amely a királyi palotához vezető Szt. János utcában állott, családján kívül bérlők is laktak, tehát elég nagy épület lehetett.¹⁵ Szőlője is volt, de nem olyan nagy, hogy abból megélhetett volna.¹⁶ Valószínűleg kereskedett, vagy valami jövedelmező ipart űzött, amit halála után felesége özvegyi jogon folytatott.¹⁷

Naplóírónk szülei tehát nem voltak tősgyökeres budaiak, és — legalábbis anyai ágon igazolhatóan — a nemességtől származtak. Egyik sem volt egyedi jelenség a középkori Budán. Az, hogy a városi polgárság nagyrésze bevándorlók-ból tevődött ki, megfigyelhető Bécs történetében is¹⁸, sőt más német városoknál is vannak erre adatok, amit indokol az, hogy a polgárcsaládok néhány generáció alatt kihaltak.¹⁹ Buda esetében ez szintén megállapítható. A XV—XVI. sz. fordulóján a lakosság tekintélyes része nem helyi eredetű. A bevándorlási körzet azonban sokkal tágabb volt, mint más magyar városoknál. A város távolabbi környékéből a lakosság nem egész egy ötóde származott, a nagy többség máshonnan, az ország egész területéről, sőt a német polgárok esetében nem kis mértékben külföldről: Dél-Németországból, Sziléziából vagy Lengyelországból költözött ide. Gyakoriak a kisnemesek, sőt olykor középbirtokos nemesek beköltözései Budára és Pestre. Nemcsak arra gondolunk, hogy egyes feudális urak házat vásárolnak, vagy királyi tisztviselők itt élnek — ez természetes, hiszen a fővárosról van szó —, hanem arra, hogy a beköltöző nemesek polgárjogot szereznek, és sokszor nemesi birtokaikat eladva, teljesen polgári életformát folytatnak.²⁰

¹³ *Tkalčić, Ioannes Baptista*: Monumenta Historica Liberae Regiae Civitatis Zagrabiae, XI. k. Zagrabiae 1905, 253. (Thersek Albert püspöki personalis számadáskönyvében említett Kakas Istvánt és Jánost.)

¹⁴ *Veress Endre*: Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. I. köt. Padova, 1264—1864. (Fontes rerum Hungaricarum tom. I.) Bp. 1915. 25.

¹⁵ 1517: Dl. 30878.

¹⁶ 1505-ben Kakas Mihály özvegyének mindössze 65 köből bortermésért írták össze a Nagydezsma szőlőhegyen. Dl. 36658. — 1510 körül a Magasallja szőlőhegyen írták össze Kakas Mihály özvegyét, kiről megmondják, hogy a Szt. János utcában lakik. Termést azonban nem adtak meg, sőt a bejegyzést áthúzták. Ol. Ft. Veszprémi püspöki lt. Gazdasági lt. Budai bortizedlajstrom.

¹⁷ Az özvegyi jogon való iparúzésre (noha a céhszabályok általában csak egy évre engedélyezték) sok adat van. Vö. pl. Fővárosi Levéltár, a Budai Mészárosceh céhkönyve: Cserbókor István mészárosmester 1511-ben meghalt, özvegye azonban egészen 1529-ig, ameddig a céhkönyvet vezették, folytatta férje iparát. Nussel Hans özvegye 1511-től 1529-ig, Vágó János özvegye 1506—1512-ig, Antal János özvegye 1500—1505-ig gyakorolta a mészáros-mesterséget stb.

¹⁸ *Zatschek, Heinz*: Die Handwerker Wiens, Ein kleiner Beitrag zur Geschichte der Bevölkerungsentwicklung, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien, 8 (1949—50.) 31. Zatschek idézi Aeneas Sylvius Piccolomini erre vonatkozó megállapításait, és ezeket teljes mértékben igazolja.

¹⁹ *Röhrig, Fritz*: Die europäische Stadt, Propyläen-Weltgeschichte, IV. köt. Berlin 1932. 346—47.

²⁰ Ezekre részletes példákkal I. a közeljövőben megjelenendő Budapest Története II. kötetében írt fejezetünket.

A fővárosba költöző kismemesek közül egyesek értelmiségi pályát választanak. A Mátyás- és Jagelló-kor legkeresettebb ügyvédeknek tekintélyes része környékbeli kismemes. Többségük ugyan — hiszen feudális törvényszék előtt jár el — megőrzi kis birtokát,²¹ mégis egész életpályájuk a fővároshoz köti őket. A csuti nemesek közül különösen sok fővárosi ügyvéd került ki. A leghíresebb a Jagelló-kori Felesuti Balassa Benedek volt, de adataink vannak pl. Csuti László, Pál és Menyhértre is.²² Csuti Pál valószínűleg Kakas János édesanyjának nagybátyja, és ez megmagyarázza Kakas értelmiségi pályafutását is.

Valószínűleg nem sokkal édesapja halála után beiratkozott a bécsi egyetemre. Pontos időpontját nem tudjuk²³, az azonban tény, hogy itt megszerezte a baccalaureus artium egyetemi fokozatot. Valószínűleg még 1503-ban vagy előtte, hiszen 1503. december 8-án Budán felveszi az egyházi rend egyik alsó fokozatát, acolitus-szá szentelik, 1504. április 23-án pedig már Krakóban baccalaureusként iratkozik be.²⁴ Mint acolitus, részese lett az egyházi rendnek, élvezte a privilegium fori-t, anélkül, hogy esetlegesen megházasodás elől elvágta volna az utat. Krakóban közel három évig maradt. 1507. január 31-én nyerte el a magister artium fokozatot, és ezzel befejezte tanulmányait az artes fakultásán. Néhány nap múlva, február 4-én, hazaindult.

²¹ L. pl. Bathe-i Antal deákot, aki 1510 és 1511 között számos alkalommal képviseli az óbudai káptalant (*Knauz Nándor: A budai káptalan regestái, Magyar Történelmi Társulat* 12 (1863) 75, 81, 82, 85, 88, 89, 101 sz.) és akinek halála után kismemesi rokonai (köztük egy székesfehérvári polgár özvegye) perlik özvegyét és fiait pestmegyei bátéi birtokrészei ügyében. 1517. szeptember 3. Ol. Ft. Pozsonyi kpt. lt. *Protocolium Budense* (a továbbiakban *Prot. Bud.*) 447. — Báthéi Antal deák ügyvédi jóhíret mutatja, hogy pozsonyimegyei egyháziak több mint egy évvel halála után is ügyvédnek vallják több más ismert ügyvéd mellett. *DI.* 68507.

²² Balassa 1502-ben több felesuti birtokostársával együtt tanúskodik, (*DI.* 21130.) ügyvéde többek közt az óbudai káptalannak, a szigeti apácáknak, Kömlődy Miklós budai polgárnak, stb. (*Knauz* i. m. 81, 86, 103. sz. *DI.* 26131.) — Csuti Lászlót 1476-ban özv. Zichy Benedekné vallja ügyvédének, míg 1478-ban a Rozgonyiak ügyvéde. (*A Zichy és Vásonkeői Gr. Zichy-család idősb ágának okmánytára, XI. köt. Bp. 1915. 189. — A Héderváry család oklevéltára, I. köt. Bp. 1909. 420.*) — Csuti Pál 1482-ben a budai beginák, 1492-ben a Rozgonyi-örökösök, és 1496-ban Vámos Balázs ügyvéde, 1502-ben sároli birtokos. (Ol. Ft. Erdélyi Nemz. Múz. lt. Tgy. 95. — *DI.* 88762, 61889, 21130.) — Főúri familiárisként is sok Csuti szerepel, akikről részben igazolni lehet fejmegyei származásukat. Albert a Rozgonyiak, Demeter a Héderváryak, Mihály a Zápolyaiak szolgálatában állott. [*Héderváry oklt. I. köt. 396, 533, Tört. Társ. (1879) 384–85.*] — Egyházi pályán működött Csuti Tamás váci kanonok (*Martinus Georgius Kovachich: Formulae solennes styli, Pesthini 1799. 326.*) és Menyhért. Csuti Menyhért 1503-ban közjegyző és szentszéki írnok, a tizes években ügyvédkedik, 1522-ben esztergomi szentszéki ügyvéd, egyben fejevári kanonok. (Ol. Ft. Esztergomi kpt. magán lt. *Lad.* 64. fasc. I. nr. 28. — *DI.* 68507, 47452.) — Valószínűleg ő volt az a Chwth, aki Nyási Demeter püspök, esztergomi helynök szentszéki jegyzőkönyvében 1515-ben szinte minden lapon előfordul. (Ol. Ft. Esztergomi primási lt.) (A jegyzőkönyv 1525-ös évszáma hibás!)

²³ Legvalószínűbb, hogy az a Johannes de Buda, aki az 1499-es nyári félévre iratkozik be a bécsi egyetem magyar nemzetébe. *Schrauf Károly: Magyarországi tanulók külföldön, IV. köt. A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig, Bp. 1902. 149.* — Viszont ha ez Kakas, akkor nem lehet azonosítani senkivel azok közül, akik az Egyetem főanyakönyvébe beiratkoztak. *Die Matrikel der Universität Wien, II. Bd. 1451–1518/I. Graz–Köln 1959. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, VI. Reihe. Quellen zur Geschichte der Universität Wien.) 257 (1497: Johannes de Offenperck), 265 (1498: Joannes Oberdarfer ex Buda), 277 (1499: magister Joannes Scriba Budensis).*

²⁴ L. hátul a naplót, valamint *Chmiel, Adam: Album Studiorum universitatis Cracoviensis, Tom. II. Cracoviae 1892. 86.* (az 1504-es nyári félévre iratkozik Johannes Michaelis de Buda.) Bécsi baccalaureatusát elismerték és mint baccalaureus inkorporálták. *Schrauf* i. m. III. köt. *Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis, Bp. 1893. 69. o. 267. sz.* (Tévesen egy bizonyos Johannes Andree de Buda-ra vonatkoztatva.) *Schrauf* e helyen idézi magisteri promotióját is. Kakas, mint Joannes baccalarius de Buda a magyar bursa-ba is beiratkozott. *Schrauf* i. m. III. köt. 11.

Naplóíróink egyetemi tanulmányaiból több dologra következtethetünk. Egyrészt az, hogy félárva gyerek létére két egyetemen is folytatható több éves tanulmányokat, és Krakkóban igen drágán, 5 forintért vette meg az öröknaptárt, kedvező anyagi helyzetre utal. Lehet, hogy édesanyjának volt módjában fedezni a költséget, lehet azonban az is, hogy valamelyik Csuti atyafiságból származó ügyvéd támogatta, vagy szerzett számára ügyfelei között gazdag támogatót. Másrészt az a tény, hogy Kakas el is végezte az egyetemet, azt mutatja, hogy nem polgári, hanem értelmiségi pályán akar működni. A budai és pesti polgárságból igen sokan iratkoztak be valamelyik szomszédos ország egyetemére. Az azonban kimutatható, hogy azok a polgárfiúk, akik az egyetemre beiratkoztak közül később mint kereskedők, iparosok, polgári foglalkozást folytattak, a legkritkább esetben szerezték meg valamelyik egyetemi fokozatot. Számos példát lehetne felsorolni. A későbbi pesti nagykereskedő Temesvári Bodó Mihály, Pesti Beke Ferenc (valószínűleg Beke Jakab pesti bíró fia), a budai Geuth Márk, Misér Mihály pesti esküdt veje, Harber János budai bíró, Harber Mátyás szintén budai bíró fia és sokan mások, ha be is iratkoztak Bécsben, nem végezték el tanulmányaikat.²⁵ A legjobb példa azonban Haller Ruprecht budai bíró családja. Fiait, köztük Jánost, a későbbi királyi alkincstartót Pétert, a későbbi szász grófot és Ruprechtet egyetemre küldte, de csak Ruprecht fejezte be tanulmányait. Ő viszont kanonok lett a budavári Szt. Zsigmond prépostságban.²⁶

Kakas előtt is az értelmiségi és ezen túlmenően a javadalmas középpapság képe lebegett. Magisteri fokozata képesítette egy tekintélyesebb iskola vezetésére, a városi jegyzőség betöltésére, kanonoki stallumokra, de gazdagabb plébániákra is előszeretettel kerestek egyetemet végzett papokat.²⁷ Naplóíróink számára valószínűleg már elő volt készítve az állás, hiszen 1507. január 31-én szerezte meg a magisteri fokozatot, és március 12-én left az egri káptalani iskola vezetésével megbízva. Életrajzi összefoglalásában nem kis büszkeséggel jegyzi meg: „életem 24-ik évében igazgattam az egri iskolát.” Valószínűleg valamelyik káptalani tag támogatásával, nem pedig a püspökséget betöltő Estei Hippolit bíboros kormányzója, Lardi Tádé közbenjárására nevezték ki.²⁸ A püspökség segédpüspöke akkor

²⁵ Michael Bedo (!) de Themeswar 1472-ben iratkozott be Bécsben. (*Die Matrikel der Universität Wien* i. m. II. köt. 136.) Később pesti polgár lett (vö. *Hazai Okmánytár* I. köt. Győr 1865. 393. vagy Dl. 61905, 61945, stb.), végrendeletének tanúsága szerint tekintélyes bornagykereskedő. (1510 Dl. 61980. és átirata: *Hazai Okmánytár* I. köt. 401–403. — Beke Ferencre, akit törökbarátsága miatt verssel támadott Geszti László 1525-ben, l. *Gerézdi Rabán*: A magyar világi líra kezdetei, Bp. 1962. 106–109. Egyetemi beiratkozására uo. 106. o. 19. j. Adataink szerint Beke egyike a legtekintélyesebb, gazdagabb pesti patriciusoknak: Prot. Bud. 55, 539–40, 540–41, Protocollum sedis Strigoniensis 7, 45. — Geuth 1519-ben iratkozik be Bécsben [Marcus Geth (!) ex Buda (*Die Matrikel der Universität Wien* i. m. III. köt. 8.) Mint Misér Mihály veje annak végrendeletében fordul elő 1537-ben. Ol. Kamarai lt. Acta Monialium Poseniensium, fasc. 55. nr. 36. — Harber [Johannes Herber (!) de Buda] 1480-ban iratkozott be Bécsben. *Die Matrikel der Universität Wien* i. m. II. köt. 176. Többszörösen volt budai bíró, mint bíróra, és Harber Mátyás bíró fiára l. pl. 1515: Ol. Ft. 1724. doboz. Pozsonyi káptalan orsz. lt. 143.

²⁶ *Kubinyi András*: Die Nürnberger Haller in Ofen, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg, 52 (1963–64) 96–97. — Haller János krakkói tanulására: az 1506-os nyári félévre egyszerre iratkozik be öccsével, Ruprechtel. (Johannes Rupertii, Rupertus Rupertii fratres de Buda, *Chmiel*: Album. . . i. m. II. köt. 98.)

²⁷ Vö. *Ivánka Endre*: Iskolázás és népművelés, Magyar Művelődéstörténet, szerk.: *Domanovszky Sándor*, II. köt. Bp. é. n. 430–31. — Kakas nem a hivatali pálya felé fordult. Ott és a bíróságoknál az itthon tanult litteratusokra volt szükség. Vö. *Bónis György*: Egy Jagelló-kori magyar jogász (Petróczi Henczefi István). A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Évkönyve, Bp. 1953. 6–7. — *Gerézdi* i. m. 19–37.

²⁸ Héderváry László egri püspök 1463-as rendelkezése értelmében az egri iskolamestert az olvasókanonok prezentálja a püspöknek és a káptalannak, és ezek gyakorolják közösen a kinevezési jogot. *Békefi Remig*: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig, Bp. 1910. 413–14.

Vajai László volt, akinek haláláról naplójában is megemlékezik Kakas, viszont Krakkóban Kakassal együtt iratkozott be Vajai Ferenc.²⁹ Lehet, hogy Vajai volt naplóírónk protektora.

Bár Kakas úgy látszik jól érezte magát Egerben, hiszen elég gyakran idéz itteni eseményeket, nem maradt sokáig ebben a városban. Pedig 1507. október 3-án Lardi Tádé püspöki helytartó egyházi javadalmat, a székesegyházi Keresztelő Szent János oltár igazgatóságát adományozta neki. Alig egy évvel azután, hogy Egerbe került, Rómába utazott, 1508. április 14-én érkezett a pápák székvárosába, ahol két hétig tartózkodott. Május 5-én Bolognába került, hogy az itteni egyetemen folytassa tanulmányait. Négy évig tanult a híres jogi fakultáson, saját szavai szerint. Valójában azonban nem egészen három és fél évig. Megemlékezik feljegyzéseiben a bolognai egyetem — hamis — kiváltságairól, és több más helyi adatot közöl.

Bizonyára itt is mecénások támogatták a fiatal volt egrri iskolamestert. Javadalma nem valószínű, hogy fedezte volna — mégha édesanyja támogatását is hozzászámítjuk — a költséges olasz egyetemi városban Kakas kiadásait. A Kakassal egyidőben itt tanuló magyarok — egyben később többségükben ismert humanisták — vagy gazdag egyházi javadalommal (Kakasánál jelentősebbel!) rendelkeztek, vagy valamelyik magyar főpap anyagi támogatását élvezték: Barlabási János gyulafehérvári kanonok és székesegyházi főesperes, Kretschmer Lőrinc mislyei prépost, Henckel János váradi kanonok és békési főesperes, Magyi Sebestyén, Magyi Pál alnádor fia, valamint Hagymási Bálint. Közülük Kretschmert (aki saját unokaöccse volt), Magyit és Hagymásit Szatmári György pécsi püspök és királyi kancellár neveltette, aki az utóbbit később pécsi kanonoknak is kinevezte.³⁰ Mivel Kakas is elnyerte ugyanezt a javadalmat, kézenfekvő annak feltételezése, hogy a kassai polgárfiú Szatmári kancellár támogatta a tehetségesnek ígérkező budai polgárfiút. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a valószínűbb mecénás Szatmári mellett szóba kerülhet a szintén humanista Thurzó Zsigmond váradi püspök és királyi titkár is³¹, mindenesetre nem véletlen, hogy Kakas 1512. szeptember 4-én feljegyi Thurzó halála napját.

A bolognai tanulás befejezése azonban a jelek szerint nem ment simán naplóírónknek. 1511. szeptember 16-án a következőt jegyzi fel: „itt kimentem Bolognából hazaindulva Magyarországra”. A következő bejegyzés, ami önmagára vonatkozik, november 1: „Itt érintetem Budát hazatérve Olaszországból.” Mivel a naptár elején decretorum doctor-nak, egyházbírói doktornak nevezi magát, doktorátusa idejét (noha magisterségét feltüntette) pedig nem közli, feltételezhetnénk, hogy ez szeptember 16-a előtt Bolognában megtörtént. Ez azonban

²⁹ Kakas és Vajai beiratkozása a krakkói magyar burzába: *Schrauf* i. m. III. k. 11. — Ferenc ugyan nem volt László püspök közeli rokona [1. a genealógiát: *Petrovay György* A Vayak és az Ibrányiak, Turul 28 (1910) 15.], mégis amikor 1507-ben Vajai László családjának címerbővítést jár ki, abba Ferencet névszerint felvéteti. *Csergheő Géza*: A Vay és Ibrányi családok czímerének bővítése 1507-ben, Turul 5 (1887) 81. — A Vajai kapcsolat mellett az is elősegíthette Kakas kinevezését, hogy az egrri káptalan egyik tagja budai volt ekkor. (1507: *Matheus de Buda* egrri kanonok, Ol. Ft. Egrri káptalan magánlevéltára, Nr. 5. f. 2. fr. 3 és 4.) — Hogy kinevezése nem Larditól indult ki, az mutatja, hogy Kakast nem említik sem Lardi, sem Éstei Hippolit bíboros püspök más olasz alkalmazottai urukhoz írt jelentéseikben, sőt neve az 1507. és 1508. évi egrri püspökségi számadásokban sem fordul elő. Ol. Ft. Archivio di Stato di Modena, 8615 és 8619. doboz.

³⁰ *Veress Endre*: *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium 1221—1864.* (Monumenta Hungariae Italica III. köt.) Bp. 1941. 72—78. és az ott idézett irodalom.

³¹ Thurzó különben rokona volt Szatmárinak, *Kardos Tibor*: *A magyarországi humanizmus kora*, Bp. 1955. 221. — Henckelt Thurzó neveltette másokkal együtt. *Horváth János*: *Az irodalmi műveltség megoszlása. Második kiadás*, Bp. 1944. 207.

nem áll. A páduai egyetem anyakönyvében október 8-án a következő bejegyzés olvasható: „Privatum examen et doctoratus in iure canonico nobilis et Venerandi viri domini Ioannis, domini Michaelis Kakas civis Budensis, artium liberalium magistri Cracoviensis, rectoris altaris S. Ioannis Baptistae in arce Agriensi.”³² Tehát Kakas Mihály budai polgár fia, a „nemes” János úr, Páduában tette le a kánonjogi vizsgát... Valószínű tehát, hogy bolognai vizsgája nem sikerült, és ezért útban hazafelé a közbeeső páduai egyetemen próbálkozott, most már sikerrel. A bolognai tanulására büszke budai polgárfiú azonban szégyellte ezt, és így még naplójában sem jegyezte fel.

Kétségtelen azonban, hogy mint olasz egyetemen végzett jogi doktor előtt megnyílt a lehetőség magasabb egyházi és állami javadalmak, ill. állások betöltésére.³³ Néhány hónappal hazatérése után Szatmári György pécsi püspök és kancellár vette szolgálatába, 1512. március 26-án. Akár azért, mert már eddig is ő volt Kakas mecénása, akár unokaöccse, naplóiírónk bolognai tanulótársa, Kretschmer Lőrinc ajánlotta, a kancellár környezetébe került, és bekerült az ott működő humanisták közé. Szatmári megbízhatott Kakasban. Július 3-án pécsi kanonokká nevezte ki, később pedig ugyanott megkapta az örkanonoki stallumot is.³⁴

A naplóban Kakas életére vonatkozóan már csak egy adat található, amikor 1513. január 16-ánál megemlékezik egyetlen hűgának esküvőjéről, sajnálatos módon azonban sógorának nevét nem közli. Valószínűleg időközben már felszentelték papnak, ugyanis a házasságkötéssel kapcsolatban a „celebravi” kifejezést használja, amiből arra következtetünk, hogy ő adta össze hűgát a férjfel. Igaz, a celebratio igének más jelentése is van, amiből a házasság megrendezésére is gondolhatunk. Ez az utóbbi lehetőséget látszik alátámasztani az, hogy pappá szentelését, vagy első miséjét nem jegyezte fel. Ha ez a feltételezés a helyes, akkor Kakas világi értelmiségi maradt ugyan, de mint acolitus, clericusnak számított és egyházi javadalmakkal rendelkezett.³⁵

Kakas azonban továbbra is élt és működött. 1513. január 26-án Perényi Imre nádor utasítására ítélmestere előtt egy választott bíróság tagjai jelennek meg, hogy előadják azt az egyességet, amelyet előttük kötöttek az egri püspökségi kormányzó és az egri káptalan.³⁶ Az öttagú, mindkét fél által választott bíróság elnöke Budai Kakas János kánonjogi doktor és pécsi kanonok volt, míg tagjai között találjuk Báthori János ismert budai ügyvédet³⁷ és Bellényi Albertet, a későbbi személynöki ítélmestert.³⁸ A vita tárgya a szőlődézsma volt, milyen mértékben osztják meg a püspökség és a káptalan között és hogyan szedik be. A vita Estei Hippolit egri bíboros püspök olasz püspökségi kormányzója és a káptalan között úgy látszik olyan méretet öltött, hogy Szatmári kancellár is indítva érezte magát annak elsimitására. Bonzagno kormányzó ugyanis ezzel kapcsolatban hivatkozik Szatmári kérésére. Valószínűleg a kancellár jelölte ki kánonjogász familiárisát a fogott bírák vezetőjének annál is inkább, hiszen Kakas, mint volt egri iskolamester, személyesen ismerte a viszonyokat. Az ügyvel kap-

³² L. fenn 14. j.

³³ A magyar irodalom története I. köt. A magyar irodalom története 1600-ig, szerk. Klaniczay Tibor, Bp. 1964. 206–207.

³⁴ A pannonhalmi Szt. Benedek rend története, III. köt. Bp. 671–674.

³⁵ Vö. Plöchl, Willibald M.: Geschichte des Kirchenrechts, II. köt. Wien—München, 1955. 161–162.

³⁶ Ol. Ft. Egri káptalan magánlevéltára, Nr. 1. div. 1. f. 2. fr.

³⁷ L. rá pl. 1510–13: Knauz i. m. 81, 86, 101. sz. (Szalkai későbbi kancellár ügyvéde.)

³⁸ Szilágyi Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526, Bp. 1930. 98.

csolatos tanúvallatás és maga az ítélet még valószínűleg 1512 végén zajlott le Egerben, és erről Kakas saját nevében egy „registrum”-ot állított ki. Ezt a registrumot foglalták azután a nádor parancsára egy nádori oklevélbe. Kakas — társairól meg sem emlékezve — jegyzékében részletesen ismerteti a tanúvallomásokot és a létrejött egyezséget. Az oklevél érdekesen mutatja egyrészt Kakas jogi szemléletét, fogalmazási készségét és utal arra is, hogy egykori egri kapcsolatai eljárásában bizonyos nehézséget okoztak, azonban terjedelmessége és tanulmányunk tárgyával való össze nem függése nem teszi lehetővé részletes elemzését.

A következő adatunk naplóírónkra 1517-ből származik.³⁹ (Tolnai) Máté pannonhalmi apát és konventje állítja ki ezt az oklevelet 1517. február 16-án. Kakas ugyanis — aki ekkor már pécsi örkanonok — és édesanyja a budai házukkal szomszédos házat megvették a tulajdonos, Varga Fülöp özvegye halála után. Itt volt a pannonhalmi apátság is egy háza, amelyet Henczelffy István ítélőmestertől vett. A pannonhalmi bencések úgy látszik bővíteni akarták házukat, és ezért megvásárolták Kakastól a házukkal szomszédos Varga-féle házat. Később építkezni kezdtek, ami sértette Kakasék érdekeit, hiszen néhány ablakukat ezáltal a szomszéd fal elzárta. Kakas úgy látszik eljárta ebben az ügyben, mert most az apátság kötelezte magát egyrészt az eredeti állapot visszaállítására, másrészt szabályozták azt, hogy milyen építkezéseket hajthat végre zentúl az apátság saját telkein. Kakasék eredeti háza a Szt. János utcában volt, és most is erre a házra vonatkozik az oklevél. Más adatokból tudjuk ugyanis, hogy az apátság háza is ebben az utcában állott.⁴⁰

Ez az utolsó adat Kakasra. Édesanyját még említi egy oklevél 1517. szeptember 28-án.⁴¹ Nagylucei Damján főúr lakik Szt. János utcai házában. Ebből azonban nem következtethetünk naplóírónk halálára. A budai Kakas-ház és a hozzá tartozó szőlők ugyanis tulajdonképpen anyja nevében voltak, amire a bortizedlajstromból világosan következtethetünk.⁴² Így halálozási éve egyelőre ismeretlen.

Kakas műve, mint irodalmi alkotás

Kakas feljegyzései nem szövegükben jelentősek. Adatainak zömét ismerjük más forrásokból is. Igaz, ha vannak is szép számban adataink hasonló rokoni összeköttetésű és származású fővárosi polgárookra, genealógiája igen jól felhasználható forrás. Lényeges adatai is vannak: ilyenek az egri vagy pesti tűzvészekre vonatkozók. Pesten 1512. április 4-én 24 ház égett le. Gazdaságtörténészek felhasználják az 1507. évi általános szárazságról lejegyzett adatát. Mégis hasonló adatokat szép számmal gyűjthetünk össze oklevelekből, követjelentésekből vagy más forrásokból; Kakas jegyzeteinek további lappangása nem lett volna pótolhatatlan vesztesége fővárosunk, vagy esetleg az ország történetírásának.

A lényeges az előttünk levő kötetben Kakasnak az a megjegyzése, hogy Liber memorialis-t vezetett, amely a jelek szerint önéletrajzi jellegű volt. A budai polgárfiúból pécsi kanonokká lett Kakas volt tehát az első ismert magyar önéletrajzíró. Szerzőnk külföldi tanultsággal rendelkezett, tehát meg kell vizsgálnunk az önéletrajzi műfaj külföldi alakulását, és ezzel kapcsolatban állást kell foglalnunk, hogy Kakast a humanisták közé számíthatjuk-e, vagy sem.

Bár az egyéniségnek önmaga iránt való fordulását a humanizmus jelének

³⁹ L. fenn, 34. j.

⁴⁰ Uo. 273.

⁴¹ L. fenn, 7. j.

⁴² Itt csak anyja nevét említik, 1. fenn, 16. j.

szokták tartani,⁴³ kétségtelen, hogy az önéletrajz (és a naplóírás) műfaja már jóval a humanizmus előtt feltűnt.⁴⁴ Az azonban bizonyos, hogy a humanizmus korában számuk növekszik. Kakas Liber memorialis-ának nem ismerjük a formáját, és tartalmára is csak részben következtethetünk a napló szövegéből. Az elnevezés arra utal, hogy nem annyira rendszeres önéletrajzi alkotásról, hanem önéletrajzi és egyéb emlékezetre méltó adatok halmazáról beszélhetünk, tehát olyan munka lehetett, mint amilyen külföldön több fenn is maradt.⁴⁵ Ezt a típust azonban egyáltalán nem kell feltétlenül a humanizmushoz kapcsolni. Bizonyos mértékben más a helyzet a naplónál. Itt a naptárba vezetett naplóbejegyzések teszik érdekessé a munkát. Önmagában véve persze ez nem hogy nem humanista alkotás, hanem minden történetírás innen származott. Az annalsztikus történeti feljegyzések kezdettől fogva naptárjellegű szövegekhez, később húsvéti táblákhoz stb. kapcsolódtak. Itt legfeljebb az a különbség látszik, hogy a feljegyzések nem egy ország, város vagy egyházi testület történetére vonatkoznak kizárólag, hanem egy személyre. És ezzel kapcsolatban már megállapíthatjuk, hogy a humanizmus korában ezt az ősrégi formát elevenítik fel. Rá kell mutatnunk még arra is, hogy városainkban a XV. század végén, és a XVI. sz. fordulóján az annalsztikus feljegyzések újabb virágzását figyelhetjük meg. Egyes városok saját történetüket évkönyvszerű formában templomaik falán is megörökítik.⁴⁶

A naptárhoz kötött magánjellegű naplófeljegyzések közül — noha a dolog természetéből következő, a naptár lejárt után ezek pusztultak el a leginkább — a humanizmus korában több fennmaradt. Számunkra a legtanulságosabb Iohannes Cuspinianus, az ismert osztrák államférfi és humanista tudós naplója. A bécsi tudós ugyanannak a Stoeffler-féle naptárnak 1499-es ulmi kiadásába vezette be naplóját, amelyiknek 1504-es velencei kiadását Kakas használta.⁴⁷ Ez mindenestre érdekes egyezés, hiszen a mi naplóírónk is bécsi baccalaureus volt. A későbbi időkben sem szűnik meg ez a naptárhoz kötött irodalmi műfaj. Két magyar humanistánál találjuk meg ugyanezt. Oláh Miklós egy 1552-ben kiadott naptárba vezetett 1552—1559 között naplószerű feljegyzéseket⁴⁸, Gyalui Thorda Zsigmond pedig 1558 és 1567 között egy 1554-es kiadású naplót használt fel naplója keretében.⁴⁹

Mindezek alapján talán valószínűsíthetjük azt, hogy Kakas az ősrégi formát humanista hatásra alkalmazta, és ebből arra is következtethetünk, hogy Liber memorialis-a sem volt a régi típusú hasonló jellegű munkáknak megfelelő, hanem szintén humanista alkotás. Ezt a valószínűsítést támasztja alá naplóírónk egyetemi pályája is. Bár nem tudjuk pontosan, hogy mikor járt Bécsben, az azonban tény, hogy Cuspinianus és Konrad Celtis egyeteme a XVI. század elejétől immár

⁴³ Vö. Lhotsky, *Alphons: Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs* (MIÖG. Ergänzungsband XIX), Graz—Köln 1963. 123.

⁴⁴ Uo. 121—123. — Bauer, *Wilhelm: Einführung in das Studium der Geschichte*, második kiadás, Tübingen 1928. 289—299.

⁴⁵ Ilyen lehetett pl. III. Frigyes német-római császár jegyzetfüzete, vö. Lhotsky i. m. 338—340. stb.

⁴⁶ Vö. *Annales de templis Levtschoviensi et Coronensi exscripti*. (Schwandtner, *Joannes Georgius: Scriptorum rerum Hungaricarum veteres et genuini*, I. köt. Vindobona 1746. 885—888.

⁴⁷ *Ankwicz* i. m. 291—325. Lehetséges, hogy Kakas épp Cuspinianus bécsi egyetemi tanár hatására fogott a naplóíráshoz, hiszen Johannes Aventinus bajor humanista — egyébként Cuspinianus-tanítvány — ugyanebbe a naptárba vezette saját naplóját. *Hans Ankwicz—Kleehoven: Der Wiener Humanist Johannes Cuspinian*, Graz—Köln, 1959. 24—25.

⁴⁸ Kiadta: *Kovachich, Martinus Georgius: Scriptorum rerum Hungaricarum minores*, I. köt. Budae 1798. 92—97.

⁴⁹ Kiadta: *Kovachich* uo. 112—128. — Gerézdi Rabán hívta fel rá figyelmemet.

befogadta a humanizmust.⁵⁰ Ugyanezt állíthatjuk a krakkói egyetemről is.⁵¹ Itt azonban még valamit meg kell jegyeznünk. Krakko volt az az egyetem, amelyben Kakas korában a legmagasabb színvonalú természettudományi, elsősorban csillagászati oktatás folyt.⁵² A Stoeffler-féle naptár megszerzése és saját kezű bejegyzései bizonyítják, hogy Kakas alaposan elmélyedt ebben a tudományágban is. Végül Bologna ebben az időben egyik központja a humanista kultúrának, a magyar írók és tudósok zöme ott végezte tanulmányait. Kakas már említett iskolatársai jelentős stilsztikai érzékkel megáldott írók⁵³, és így ezek alapján a budai polgárfiút is ide kell számítanunk.

Kakas fennmaradt munkái ugyan nem igazolják ezt teljes mértékben. Történeti feljegyzései a dolog természetéből következően túl rövidke és magánhasználatra készülő nem igényeltek különös stilsztikai gondosságot. Ez különben teljesen hasonló Cuspinianus naplójával. Megjegyezzük, hogy míg Cuspinianus naplójában a klasszikus *ae* helyett következetesen a középkorias *e-t* használja, Kakas gyakran *e caudata*-val jelöli az *ae-t*. Az általa fogalmazott választott bírósági ítélet témájánál fogva szintén nem volt alkalmas klasszikus szóvirágok alkalmazására.

Kakast tehát humanista iskolázottságú és érdeklődési körű írónak kell tartanunk. Máskülönbem nem élvezhette volna Szatmári kancellár bizalmát. Ezért mindenképpen az udvari humanista körhöz számíthatjuk, azonban azzal a megjegyzéssel, hogy születése folytán a budai polgári humanistákkal való kapcsolata is valószínű. Házával szemben, a Szt. Zsigmond templomban volt kanonok a szintén budai polgárfi, a latin költő Haller Ruprecht⁵⁴ és a budai városi iskolában pedig Bartholomaeus Francfordinus Pannonius tanított.⁵⁵ Budai polgárfiú volt a bécsi egyetemre járó Kresling János is, aki 1515-ben Szatmárihoz írt egy humanista beszédet⁵⁶ és aki később a reformáció terjesztésében szerzett magának nevet.

Kakas kéziratának szövege

A szöveg kiadásánál általában ragaszkodtunk a szerző helyesírásához, azonban a rövidítéseket feloldottuk. A feloldásnál az „*ae*” kettőshangzót a klasszikus helyesírás szerint „*ae*”-nek vettük. Ott, ahol a szövegben Kakas egy-

⁵⁰ A magyar irodalom története i. m. I. köt. 207.

⁵¹ Kovács Endre: A krakkói egyetem és a magyar művelődés, Bp. 1964. passim.

⁵² Uo. 58. — Székely György: Vorläufer und Verbreitung des kopernikanischen Weltbildes, La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie 1450—1650. (Studia Historica 53.) Bp. 1963. 279.

⁵³ L. Horváth i. m. 209—213.

⁵⁴ Kubinyi i. h. Haller versét l. uo. 120.

⁵⁵ Ő is Szatmári köréhez tartozott, és színdarabot írt diákjai számára. Kardos i. m. 269—284.

⁵⁶ Az egyetem részéről tartotta a beszédet Szatmárihoz 1515-ben Bécsben Magister Ioannes Kresling Budensis. *Abel—Hegedüs: Analecta nova ad historiam resurgentium in Hungaria litterarum spectantia*, Bp. 1903. 207—211. — Valószínűleg annak a Duna mellett lakó (tehát külvárosi) Kresling Jánosnak volt a fia, akinek 1510 körül szülője volt Buda Demjénmál szőlőhegyén (Ol. Ft. Veszprémi pk-i lt. Gazd. lt. Budai bortizedlajstrom és aki 1516-ban hajón szállított árut Bécsből. Ol. Ft. Pozsony v. lt. 2532. sz. Kresling reformátori tevékenységére (akkor a budai Szt. György templom plébánosa) l. Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig, é. és h. n. 52. Későbbi pályafutására l. uo. — Hammann, Gustav: Johannes Kresling, Jahrbuch für schlesische Kirchengeschichte, 44 (1965) 7—12.

Megjegyezzük még, hogy a Jagelló-korra — különösen természettudományi vonalon — jellemző a polgári eredetű humanisták túlsúlya. Kardos i. m. 227.

szerű „e” betűvel írta át, valamint egyéb, nem klasszikus betűhasználatnál, felkiáltójellel utaltunk az eltérésre. Az „e caudata”-t megfelelőképpen jelöltük.

Ankwicz, amikor Cuspinianus naplóját kiadta, utalt a naptár foliószámozására. A mi naptárpéldányunkban nincs foliószámozás és mivel a lefóliálást vagy paginálást nem érezzük megengedhetőnek, nem adhattuk meg a folió-számot. A naptári rész bejegyzésein kívül a többi bejegyzés eredeti helyét ezért jegyzetben adjuk meg, míg a naptári résznél az év, hónap és nap megadásával a bejegyzés az eredetiben könnyen visszakereshető. A hónapok neveit a naptárban olvasható formában adjuk meg, amiben követjük Ankwicz Cuspinianus-kiadása módszerét. Eltértünk azonban Ankwicztól abban, hogy az egyes éveknél nem adjuk meg az illető év naptárának címét (pl.: *Ephemerides anno salutifere incarnationis X 1504 X*), hanem csak az évszámot.

*Emptus Cracouie fl. V. per me Iohannem Kakas de Buda ex proprio.*⁵⁷

*Castantinopolis (!) postea Bisantium et praesens agios appellata, a Thurcis, duce imperatore Mahomete capitur anno domini 1452.*⁵⁸

*Liber Ioannis Kakas de Buda, filii condam Michaelis Kakas civis Budensis, artium liberalium magistri ac decretorum doctoris.*⁵⁹

Item Ego Ioannes Kakas, natus condam Michaelis Kakas, civis Budensis sum in hunc mundum editus anno domini 1483, sexto die Augusti in diluculo hora quarta.

Item rexi scholam Agriensem XXIII anno etatis meae, anno 1507.

Item Sum ordinatus in acholitus a reverendo domino Gregorio tunc suffraganeo Strigoniensi, Budę in eade divi Ioannis ewangelistae, anno domini 1503, octavo die Decembris.

Item Soror mea Dorothea minor natu edita est in hanc lucem sabato (!) proximo post festum Corporis Christi, anno domini 1497, hora XII, post meridiem.

Item Proavus meus maternus fuit Stephanus Szabo cognomine, nobilis de Chwth, habens liberos Paulum de Chwth, Elenam relictam Ioannis Dobozy, (cuius nepos est hic meus cognatus Bartholomeus Dobozy,) et Barbaram, aviam meam. Quę nupta fuit Georgio Sos, habenti fratrem nomine Stephanum Sos in Albaregali, ex qua nata est mater mea Elena loco praedicto. Phillipus (!) autem de Chwth est meus avunculus: frater matris meae ex utroque parente.

Item Conflictus Hungarorum in campo Chonth prope villam Zabath factus est die dominico post Visitationis (!) anno domini 1490.

Item Wladislaus filius Cazmiri (!) regis Polonie (!) iam rex Bohemie (!) in regem Hungarie (!) eligitur XIII. Iulii anno 1490, octavo autem die Augusti eodem anno Budam introducitur, decimo vero nono die Septembris Albe (!) in regem ungitur.

Item Bononiense studium et civitas est instaurata per beatum Petronium, qui fuit episcopus eiusdem urbis, anno incarnationis domini 423, tenente sedem apostolicam Celestino papa, et imperatore existente Iustiniano christianissimo, qui scholaribus Bononiensibus Sancto Petronio impetrante multa privilegia concessere.

⁵⁷ A bejegyzés a címlapon olvasható.

⁵⁸ A bejegyzés a címlap hátlapján olvasható. Megjegyezzük, hogy az adat (1452) helyesen 1453. Egyébként arra következtethetünk ebből, hogy — legalább is a bejegyzés leírásakor — Kakas nem tudott görögül. *Agios = αγιος**, annyi, mint szent. Bizáncnak nem törökori neve volt.

⁵⁹ A címlap után következő lapon, a nyomtatott ajánlás felett olvasható.

Item Pater meus, pie memorie (!), Michael Kakas civis Budensis, ex partibus Slavoniæ (!) oriundus, moritur feliciter anno domini 1498 in quadragesima. Praescripta omnia sunt et alibi scripta, videlicet in libro memoriali.⁶⁰

1504. Aprilis 23

Ego Iohannes du Buda filius Michaelis Kakas, baccalaureus Wiennensis hac die in gymnasium Cracoviense me contuli.

1505. Augustus 30

Elizabeth coniunx quondam Kazmirii (!) Polonie (!) regis hic obit, cuius pompe (!) funebri sui filii, scilicet Alexander, tunc rex eiusdem regni et Sigismundus dux Glogouie (!) interfuerunt.

1506. Julius 1

Hac die circa horam XI meridiei natus est Ludovicus, filius Ladislai regis Hungarie. (!).

1506. Julius 24

Hac die ecclesia Agriensis cathedralis fulmine icta conflagravit, et regina Hungarie (!) francigena defuncta est, et sepulta in templo divi Sigismundi Bude. (!).

1506. Augustus

Circa hec (!) tempora Hungari cum filio palatini, Iohanne vocato contra germanos bellum gessere, qui in finitimas partes Pannonie (!) irruerant.

1506. Augustus 28

Hic Stephanus baccalaureus de Cracouia exivit.

1506. October 11

Hac die Alexander olim rex Polonie (!) in civitate Wilna Lithwanie (!) humatus est.

1506. October 12

Iste sextilis aspectus induxit pluvias cum ventis validis per plures dies ante et post.⁶¹

1506. Nouember 2

Hic Iulius II. papa, natione ligur capit Bononiam in suam dicionem (!) expulsis Bentiuolis et XI. huius mensis eandem ingreditur.

1506. December 8

Sigismundus filius Kazmirii (!) regis olim Polonie (!), dux Glogouie (!) atque Lythwanie (!) hic electus est in regem Polonie (!), cui electioni Oswaldus de

⁶⁰ Az „Item Ego-”tól eddig a kolophon hátlapján a Canon de domibus celi fabricandis c. fejezet címlapja előtti üres oldalon olvasható. Ezeket a feljegyzéseket az írás jellegének különbözősége alapján (azonban az egész kétségtelenül Kakas saját kezű írása) négy részletben írta. Az első rész befejeződik az „utroque parente”-vel. A második: „Item Conflictus Hungarorum...”-tól „privilegia concessere”-ig; a harmadik: az atyja halálára, míg a negyedik a liber memorialisra való hivatkozás.

⁶¹ Ezt a bejegyzést az a kéz vezette be, akitől a csillagászati feljegyzések zöme származik.

Korlathkew, legatus regis Hungarie (!), videlicet Wladislai, fratris eiusdem Sigismundi interfuit.

1507.

Hoc fere toto anno et maxime in estate ingens siccitas viguit per Hungariam ubique, ex qua non medioeris penuria frugum, vini et feni provenit.

1507. *Januarius 24*

Hic serenissimus princeps Sigismundus est in regem coronatus.

1507. *Januarius 31*

Hic hora XIX magisterii apicem suscepi.

1507. *Februarius 4*

Hic e studio Cracouiensi egressus sum.

1507. *Martius 12*

Hic collocatus pro rectore in scholam Agriensem.

1507. *Aprilis 14*

Hac die hora secunda meridiei circa tactum tercię (!) edes (!) reverendi domini Ladislai de Waÿa suffraganei Agriensis ex camino accense (!) conflagrate (!) sunt simul cum multis aliis domibus, et dominorum capitularium, et jobagionum eorundem et totus vicus Almageri vocatus. Sequenti vero die unus magnus vicus ipsius Cegled similiter incendio consumptus est.

1507. *Maius 23*

Hac die fratres divi Francisci, qui nuncupantur maiores Agrie (!) capitulum habuere, cui etiam interfuit egregius doctor Anthonius de Segusdino disputans conclusiones.

1507. *October 3*

Hic sum investitus seu confirmatus in rectoratu altaris sancti Ioannis baptiste (!) in ecclesia cathedrali Agrię fundati a reverendo domino Thadeo, tunc gubernatore episcopatus Agriensis in villa episcopali Halaz vocata.

1507. *November 6*

Hic dominus reverendus Ladislaus de Waÿa suffraganeus Agriensis e vivis excessit.

1507. *November 8*

Idem hic humatus est in ecclesia Agriensi.

1508. *Februarius*

Hoc mense et anno Ludovicus filius regis Wladislai ex Anna regina coronatus est in regem Hungarie (!) atque Bohemię.

1508. *Aprilis 14*

Hic intravi Romam, ubi duas ebdomadas conmoratus sum.

1508. *Maius 5.*

Hoc die veni Bononiam, ubi per quatuor annos conmoratus sum in studio.

1508. *December 8*

Sigismundus filius Kazmiri (!) regis olim Polonie (!) ac dux Glogouie (!) hic electus est in regem Polonie (!), cui electioni magnificus Oswaldus de Korlatkew interfuit.⁶²

1509. *Februarius 7*

Hoc die hora 22 post vesperos (!) factus est terre (!) motus subitaneus Bononię.

1510.

Hoc anno magna pestilentia vexavit Hungariam.

1511. *September 16*

Hic exivi ex Bononia rediens in Hungariam.

1511. *September*

Hoc mense Veneti perdidērunt totum Forum Iulium una cum metropoli, scilicet Vtino, quod tradidit germanis Sanoruanus quidam primarius eiusdem civitatis.

1511. *November 1*

Hac die attigi Budam rediens ex Italia.

1512. *Januarius 18*

Validissimus hic ventus fuit.

1512. *Januarius 22*

Hic quoque magnus ventus fuit.

1512. *Januarius 25*

Ad meridiem usque dies clara, post nebulosa.

1512. *Martius 26*

Hic me servitio reverendissimi domini Quinqueecclesiensis Georgii mancipavi.

1512. *Aprilis 4*

Hic nocte sequenti circiter horam XI fere XXIII domus in civitate Peshiensi igne consumpte sunt.

1512. *Aprilis 28*

Hic XX milia Schÿtarum seu Tartarorum fusa profligataque sunt per Sigismundum regem Polonię. Qui in auxilium filio imperatoris Thurcarum missi fuerant et in reditu Poloniam vastabant. Octo milia Polonorum hoc stratagema fecerunt.

1512. *Julius 3*

Hac die factus sum canonicus Quinqueecclesiensis.

1512. *September 4*

Hic mortuus est Sigismundus Thwrzo episcopus Waradiensis.

⁶² A bejegyzés át van húzva. (Vö. 1506. december 8.)

1512. September 6

Hac die circa meridiem pluerunt gradines (!) parum maioris quantitatis uno uuo,⁶³ pro maiori parte plani et lati cum aciebus instar stiriarum.⁶⁴

1512. October 12

Hac die magnificus Stephanus de Bathor, banus de Tewmeswar, profligavit III milia Thwrcorum prope castrum Zenderew et regi Budam misit capita eorundem centum et sexaginta.

1513. Ianuarius 16

Hac die sororis meę celebravi nuptias.

⁶³ A szöveg így értelmetlen. Vagy una uva-t, vagy uno ovo-t akart Kakas írni.

⁶⁴ Nem tudjuk, mire akart Kakas ezzel utalni. Talán stíria késekre gondolt?

JOHANNES KAKAS DE BUDA UND SEINE
HISTORISCHE AUFZEICHNUNGEN

Das Budapester Historische Museum erwarb sich im Jahre 1965 die 1504-er venezianische Ausgabe der Almanach nova von Stoeffler-Pflaumen, dessen grösster Wert hinsichtlich der Geschichte der ungarischen Hauptstadt die Veröffentlichung des Tagebuches und der historischen Aufzeichnungen von Johannes Kakas, einem Budaer (Ofener) Bürgersohn ist.

Das Tagebuch selbst — das wir samt den Aufzeichnungen im Anhang veröffentlichten — umfasst die Zeit vom 23. April 1504 bis zum 16. Januar 1513 und ist in lateinischer Sprache geschrieben. Sein Verfasser ist am 6. August 1483 von nach Buda eingewanderten Eltern geboren. Sein aus Slavonien stammender Vater, der Budaer Bürger Michael Kakas ist im Jahre 1498 gestorben, während seine aus einer kleinadeligen Familie des Komitats Fejér stammende Mutter, Ilona Sós im Jahre 1517 noch am Leben war. In seinen Aufzeichnungen befasst sich der Tagebuchschreiber mit den Verwandten seiner Mutter eingehend, so können wir seine Vorfahren, Vettern von mütterlicher Seite kennenlernen, ja wir können sogar ihre Genealogie vergleichen.

Diese Verwandten von mütterlicher Seite lebten in Alcsut, Felcsut und in dem mit diesen Ortschaften benachbarten Sarvol auf dem Niveau der Kleingrundbesitzer, ja sogar der Bauern, obzwar sie als Adelige die feudalen Vorrechte genossen. Der mütterliche Grossvater der Mutter von Kakas war z. B. Dorfschneider. Für diese Kleinadeligen bedeutete das Lernen, das Betreten einer intellektuellen oder Beamten-Laufbahn die einzige Möglichkeit aus dem Bauernstand emporzukommen. Es ist kein Zufall, dass wir an der Wende des XV—XVI. Jahrhunderts mehrere hiesige Kleinadelige als Gutverwaltungsbeamte im Dienst von Magnaten finden, oder an der Hofgesichte vielleicht unter den an den geistlichen gerichtshöfe beschäftigten Rechtsanwaltern. Zu diesen gehörte z. B. Pál Csuti, einer der Onkel der Mutter von Johannes Kakas, und vielleicht trug auch dieser zum intellektuellen Interesse des jungen Kakas bei.

Zwischen dem Kleinadel und dem städtischen Bürgertum gab es zu dieser Zeit keinen scharfen gesellschaftlichen Unterschied. In der Verwandtschaft der Mutter von Kakas finden wir einen Stuhlweissenburger städtischen Bürger, den adeligen Sarodi Sós István. Selbst Johannes Kakas legte das Doktorat als Adelige in Padua ab, entweder deshalb weil auch sein Vater ein Adelige war, oder weil zu dieser Zeit auch der Adelstand der Mutter durch den Sohn noch vererblich war.

Unser Tagebuchschreiber liess sich noch ganz jung an der Wiener Universität immatrikulieren, wo er sich an der Fakultät Artes den Grad Baccalaureus erwarb. Im Jahre 1504 bezog der 21-jährige junge Baccalaureus die Universität von Krakau, wo er im Jahre 1507 Artium Magister wurde. Gleich danach wurde er, im Alter von 24 Jahren, zu Leiter der Domschule in Eger (Erlan) eingeladen, und obzwar er bald auch ein kirchliches Benefiz als „rector altaris“ hatte, leitete er die Schule nur ein Jahr lang. Dann ging er, um weiterzustudieren, nach Italien wo er sich an der Universität zu Bologna immatrikulieren liess. Er studierte beinahe vier Jahre lang an der berühmten juristischen Hochschule, er verliess jedoch Bologna im September 1511 ohne den Doktorgrad erworben zu haben. Aus späteren Urkunden erfahren wir aber, dass er doch Decretorum Doctor wurde. Seine

Doktoratsprüfung wurde in die Matrikel der Universität zu Padua am 8. Oktober 1511 eingetragen, es scheint also, dass er sich aus Bologna nach seinem Vaterland heimkehrend in Padua doch mit Erfolg versuchte. Der auf seine Studien in Bologna stolze Kakas verschwieg diesen Umstand in seinem Tagebuch. In seinen Aufzeichnungen weist er zwar auf seine Doktorwürde hin, schreibt aber kein Wort darüber wo er diese erworben hat. Heimgekehrt trat er in den Dienst von György Szatmári, dem Bischof von Pécs und königlichem Kanzler, der den jungen Doktor hochschätzte. Er ernannte ihn zu Domherrn bei dem Domkapitel von Pécs, und später erteilte er ihm eines der ansehnlichsten Benefizien des Domkapitels, das Lektorat. Zuletzt kommt der Name von Kakas in den Quellen im Jahre 1517 vor.

Die Lebensbahn von Kakas ist unter den hauptstädtischen Bürgersöhnen nicht typisch. Obzwar viele Söhne des Budaer Patriziats und des Mittelbürgertums die Universität zu Wien oder Krakau besuchten, erwarb sich ein grosser Teil dieser nie einen akademischen Grad, beendete die Studien nicht, sondern ging nur deshalb ins Ausland damit er nach einem 1–2 jährigen Aufenthalt als welterfahrener gute Beziehungen besitzender Kaufmann, eventuell als Mitglied des Stadtrates aus seinen Erfahrungen Nutzen ziehe. Der akademische Grad war in Ungarn nicht wichtig. Bei den Zentralbehörden und Gerichten benötigte man vorwiegend im Lande geschulte sogenannte Literati, die in dem einheimischen Gewohnheitsrecht versiert waren, Angestellte mit dem Doktorgrad wurden nur bei den kirchlichen Gerichten oder bei der Königlichen Kanzlei, in diplomatischen Angelegenheiten, beschäftigt. Vor Kakas schwebte diese Laufbahn, und er erreichte sie auch im Dienste des Kanzlers. Wahrscheinlich benötigte er zu seinen Studien auch Unterstützer. Es ist beinahe sicher, dass seine Studien in Bologna vom Kanzler Szatmári unterstützt wurden. Dieser Kaschauer Bürgersohn liess mehrere begabte Jungen in Italien studieren, so müssen wir auch Kakas unter diese rechnen. Zu gleicher Zeit wie Kakas studierte dort auch der Neffe des Kanzlers, der Probst Lórinç Krestschmer, dessen Bruder später Tuchhändler in Buda war.

Das Tagebuchschreiben ist wahrscheinlich die Folge der Wiener Studien von Kakas, Cuspinian hat ja sein eigenes Tagebuch in der anderen Ausgabe derselben Kalenders geführt. Kakas schrieb das Tagebuch nicht gleichzeitig mit den Ereignissen, er übernahm die Eintragenden nachträglich aus einem heute schon verlorenen und „liber memorialis“ genannten autobiographischen Vormerkbuch.